

Bilgaro-Turski Voenni Otnoşeniya prez Pırvata Svetovna Voyna (1914-1918). Sbornik ot Dokumenti (Birinci Dünya Savaşı Sırasında Bulgar-Türk Askeri İşbirliği (1914-1918). Belgeler), Ed. Milen Kumanov, Yayınevi: Ik. Gutenberg, Sofya 2015, 679 s.

Mehmet HACISALİHOĞLU*

Bulgaristan'la ilişkiler söz konusu olduğunda hem Bulgaristan'da, hem de Türkiye'de akillara savaş ve birbirine karşı düşmanlık gelir. Oysa Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan aynı bloğun içinde müttefik olarak yer almışlardır. Fakat bu ittifak 1912-1913 Balkan Savaşlarının gölgesinde kalmış ve her iki tarafta da gereken ilgiyi görmemiştir. Soğuk Savaş döneminde biri Varşova Paktına bağlı, diğeri NATO üyesi iki ülkenin müttefik oldukları bir savaşı hatırlaması ve ön plana çıkarması siyaseten de hoş karşılanabilecek bir durum değildi. 1990'daki rejim değişikliği Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkiler açısından da yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bulgaristan'da Birinci Dünya Savaşı ve Bulgar-Türk silah arkadaşlığı konusunu gündeme getiren tarihçiler de kendilerini daha serbest ifade etme fırsatı buldular.

Burada tanıtılan eser Veliko Tırnovo'daki Merkezi Askeri Tarih Arşivi'nden derlenmiş toplam 260 belgeyi, bu belgelerde geçen şahıs ve yer isimlerini içeren bir indeks içerme-ktedir. Derlemeye ayrıca Bulgar ve Osmanlı askerlerinden karşılıklı olarak madalya ve nişan verilenlerin listesi ek olarak dahil edilmiştir. Derlemenin editörlüğünü Bulgaristan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü öğretim üyesi Milen Kumanov yapmıştır. Bu belge derlemesi ilk olarak 2004 yılında Kemal Eyüp ve Milen Kumanov tarafından yayınlanmış ve Bulgar kamuoyunda tartışılmıştı. Editörler aynı konuda Türk arşivlerinden de bir belge derlemesi hazırlanmasını ve bu şekilde savaştaki ilişkilerle ilgili daha bütüncül bir resmin ortaya çıkması arzularını ifade etmişlerdi. Fakat Türk tarafından böyle bir derleme henüz hazırlanmadı. Eserin ilk baskısına Bulgaristan'da taraflı olduğu yönünde eleştiriler yöneltilmişti. Bu eleştiriyi yöneltenlerden biri olan Anatoliy Kinev "Gutenberg" yayınevinin sahibi olarak bu ikinci baskıyı yapmayı kabul etti. Esere yazdığı önsözde kendisine Türk Büyükelçiliğinin eseri yeniden basmasını önerdiğini, daha önce basılan 1000 nüshanın tükenmiş olduğunu belirtmektedir. "Gutenberg" in sahibine göre Bulgar-Türk silah arkadaşlığı konusu hakkında yeniden konuşulması gerekmektedir ve konunun önemli olması nedeniyle yeniden baskıyı yapmaya karar vermiştir.

Eserin hazırlanmasına katkı sağlayan dönemin Hak ve Özgürlükler Hareketi Partisi Milletvekili Kemal Eyüp da 2004 baskısına yazdığı önsözde Türkiye ile Bulgaristan arasında ortak bir gelecek olduğunun ve geçmişteki müttefikliğin hatırlanmasının önemli olduğunun altını çizmektedir. Kitabın editörlüğünü yapan Milen Kumanov ise Bulgaristan ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerini 1878'den 1914'e kadar özetleyen bir giriş kaleme almış

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi.

ve ittifak ilişkisinin tarihsel arka planını ortaya koymuştur (s. 11-18). Belgeler özellikle Dobruca ve Güney Cephesinde Bulgar ordusu ile Osmanlı ordusu arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. Editöre göre Türk ordusunun Bulgaristan'a ve Bulgar ordusunun Osmanlı İmparatorluğu'na katkılarını derlemenin sonundaki iki tarafın birbirlerinin askerlerine verdikleri madalya ve nişanları gösteren liste de teyit etmektedir.

Derlemede yer verilen belgeler kronolojik sıraya konulmuştur. İlk belge 20 Temmuz 1914 tarihini taşıyan Bulgaristan'ın İstanbul askeri ataşesinin Bulgar Genelkurmay Başkanına yazdığı rapordur. Bu raporda, çıkacak dünya savaşında Bulgaristan'ın, "Türkiye"nin (Osmanlı Devleti için Bulgar kaynaklarında sıklıkla Türkiye ismi kullanılmıştır) ve diğer Balkan devletlerinin muhtemel pozisyonları değerlendirilmiştir. Ataşeye göre "Türkiye" ve diğer Balkan devletleri bir şekilde çıkacak dünya savaşına dahil olmak zorunda kalacaklardır. Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa girme ihtimali yüksektir. Alman misyonu bunun için subaylar arasında yoğun faaliyet göstermektedir. Böyle bir karar "Jön Türklerin maceracı karakterine" daha uygundur. Eğer savaşı Rusya kazanırsa Türkiye'den İstanbul'u alacaktır ve Türkler bundan çok endişelenmektedir. Eğer savaşı Almanya kazanırsa Türkiye bazı Balkan topraklarını ve Bulgaristan'ın topraklarının bir kısmını alabilir. Ama aynı zamanda Almanya'nın bir kolonisi konumuna düşer. Savaşı kaybetmesi halinde ise "Rusya kesinlikle ondan İstanbul'u, Ermenistan'ı ve belki daha çok şeyi alacaktır" değerlendirmesini yapmaktadır. Aynı şekilde Bulgaristan'ın savaşa gireceği taraf, muhtemel kazanç ve kayıplarını sıralamaktadır. Ona göre Bulgaristan İttifak Devletlerinin safında savaşa girer ve İttifak devletleri savaşı kazanırsa Bulgaristan Sırbistan ve Makedonya'nın büyük kısmını alabilecek, Türkiye'ye ise aynı ittifaka katılması için Batı Trakya'yı bırakmak zorunda kalacaktır. Kaybetmesi durumunda ise Makedonya kesinlikle kaybedilecek, Ruslar Varna ve Burgaz'ı işgal edecek ve Bulgaristan Rusya'ya bağlı yarı bağımsız bir devlet haline gelecektir (s. 19-24). Ataşe raporunda İttifak Devletleri yanında savaşa girecek Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmeleri durumunda Rusya'nın hakimiyeti altına düşecekleri tahminleri malum olduğu üzere Rusya'da yaşanan Ekim Devrimi ve Rusya'nın savaştan çekilmesiyle gerçekleşmemiştir. Fakat eğer Rusya savaşı dışında kalmayıp savaştan güçlenerek galip bir devlet olarak çıkmış olsaydı, gerek Osmanlı, gerekse Bulgaristan devletleri için nedenli büyük bir tehdit haline gelmiş olacaktı, rapor açıkça göstermektedir.

Rapordaki bu görüşler Gün Kut'un Birinci Dünya Savaşı ile ilgili değerlendirmesini de destekler niteliktedir. Gün Kut da Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti için en büyük tehdidin Rusya olduğunu, bu nedenle Osmanlı Devletinin Rusya'ya karşı Almanya'nın yanında savaşa girmesinin doğru bir karar olduğunu, hatta Osmanlı donanmasının Yavuz ve Midilli gemileriyle ani bir baskınla Rusya'nın Karadeniz donanmasını etkisiz hale getirmekle doğru

ve oldukça önemli bir hamle yaptığını, bu sayede savaş boyunca Rusya'nın İstanbul'u tehdit edebilecek bir donanma gücüne sahip olamadığını, nihayet Çanakkale savunmasıyla İngiltere ve Fransa'nın Rusya'nın yardımına gitmesinin engellendiğini, Çarlık rejiminin yıkılması ve Bolşevik yönetimin savaştan çekilme kararı aldığı, sonuç olarak Osmanlı Devleti için en büyük tehlike olan Rusya'nın savaş dışı kaldığını, bu anlamda Osmanlı Devletinin savaştan galip ve kendisini Rusya'ya karşı korumayı başararak çıktığını ileri sürmektedir. Ona göre de savaştan galip çıkacak bir Rus Çarlığı Osmanlı Devletinin başkentiyle birlikte birçok bölgesini ele geçirecekti.¹ Gün Kut'un bu öngörüsü ile Bulgar ataşenin değerlendirilmeleri birbiriyle örtüşmektedir.

Bir diğer belge Bulgaristan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 6/19 Ağustos 1914'te yapılan "İttifak ve Dostluk Anlaşması"nı ve maddelerini içermektedir. Sofya'da Osmanlı Dahiliye Nazırı Talat Paşa ile Bulgaristan Başbakanı Vasil Radoslavov tarafından imzalanan anlaşmanın ilk maddesinde iki ülke karşılıklı barış ve dostluğunu temin etmekte, ikinci maddede ise iki ülkeden birine bir ya da birkaç Balkan devletinin saldırması durumunda diğeri derhal saldırganlara karşı savaş ilan edecek ve müttefikinin yardımına koşacaktır. Üçüncü maddede ise anlaşmaya imza atan ülkeler birbiriyle önceden uzlaşmadan hiçbir Balkan devletine karşı silahlı bir harekete girişmeyecektir (s. 26-27). Savaşın başlamasından bir hafta sonra Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan bu ittifak iki ülkenin menfaatlerinin bu savaşta örtüştüğünü göstermektedir.

30 Ağustos 1914 tarihli başka bir raporda Osmanlı sadrazamının seferberlik ilan etme sebebini üç gerekçeye dayandırdığı, bunlardan ilkinin Rusya'nın Boğazlara saldırmasından korku olduğu, ikinci nedenin Yunanistan'la olan sürtüşme ve üçüncü nedenin ise Türkiye'nin kapitülasyonları kaldırma niyeti olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Goben ve Breslau (Yavuz ve Midilli) gemileri meselesi anlatılmaktadır (s. 28-29).

Osmanlı Devletinin 29 Ekim 1914 tarihli savaşa giriş bildirgesi Fransızca ve Bulgarca çevirisi 6 numaralı belge olarak derlemeye yer almaktadır. Takip eden belgeler Bulgar askeri ataşesinin Osmanlı ordusunun durumu ve diğer askeri gelişmelerle ilgili raporlarıdır. 9 numaralı belge Bulgar Çarı Ferdinand'ın 1 Ekim 1915'te Bulgaristan'ın savaşa girişini ilan ettiği manifestodur (s. 57-58). Takip eden belgeler farklı yerlerden gönderilen askeri raporlar, gizli telgraflar, Osmanlı ordusunun Dobruca cephesine katılması, Bulgaristan'ın Romanya'ya savaş ilanı, Türk subayların Bulgar müttefiklerine karşı tavırları, müttefik orduların ortak hareketiyle ilgili alınan kararlar, Osmanlı askerlerinin Makedonya cephesine katılımı, askeri iaşe temini, ordu komutanlıklarının

¹ Gün Kut, "The Black Sea Raid of October 29, 1914, as a Foreign Policy Decision: Collusion or Necessity", *War and Collapse: World War I and the Ottoman State*, eds. H. Yavuz and A. Feroz, The University of Utah Press, Salt Lake City, 2016, s. 113-132.

ordulara emirnameleri, orduların hareketleriyle ilgili raporlar yer almaktadır.

114 numaralı belge Bulgar askeri ataşesi Azmanov'un Enver Paşa'nın Dobruca, Romanya, Bulgaristan ve Makedonya ziyareti planı hakkındaki ayrıntılı raporu (s. 188-196) ve Protogerov'un 1 Ocak 1917 tarihli Enver Paşa'nın seyahati ile ilgili değerlendirmesidir (s. 201-211). Bulgar komutanların emri altındaki Türk askerleri ve Türk komutanların emri altındaki Bulgar askerleriyle ilgili kararlar (s. 244-247), Bulgar ordusunun Makedonya ve Dobruca'da kontrol ettiği bölgelerde Müslümanlara karşı tutumu, Sovyet Rusya'yla barış anlaşması, 1918 Ocak ayında Osmanlı ordusundaki komutanlar ve ordunun durumu, 26 Mart 1918'de Enver Paşa'nın Bulgar askeri ataşesi ile görüşmesi ve Dobruca'ya karşılık Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne toprak bırakmasını talep etmesi, Batı Trakya'nın istenmesi ve bununla ilgili diğer raporlar (s. 320-330), Türk ordusunun Bakü'ye girişi hakkındaki 21 Mayıs 1918 tarihli rapor (s. 334-335), 22 Haziran 1918 tarihli raporda Eski sadrazam ve Berlin Büyükelçisi Tevfik Paşa'nın oğlu Ali Nuri Bey'in ve bazı Almanların Enver Paşa'nın Bulgaristan'dan tazminat talebine yönelik eleştirileri (s. 344-348), Osmanlı basınından Bulgarca'ya çevrilmiş ve raporlara eklenmiş haberler, 15 Temmuz 1918 tarihli ve Osmanlı ordusunun 1916-1917 yıllarında Dobruca'daki askeri faaliyetini anlatan rapor (s. 353-370), Tanin gazetesi ve diğer Osmanlı basınında savaşla ilgili haberler ve yorumlar, Bulgaristan'ın İtilaf Devletleri ile ateşkes yapması, Osmanlı ordusunun Doğu Trakya'da yığınak yapması ve Talat Paşa'nın bu yığınağın Bulgaristan'a karşı olmadığını beyanı, 29 Eylül 1918 tarihli Selanik Anlaşması (Bulgarlar ve İtilaf Devletleri arasındaki ateşkes antlaşması) ve gizli maddeleri, Türk tarafının bu anlaşmaya tepkisi (s. 396-400) gibi konuları içeren belgeler sıralanmıştır.

Derlemedeki 260. ve son belge Bulgar askeri ataşesi Kableşkov tarafından 3 Ocak 1919 tarihinde Bulgar ordusuna gönderilmiş rapordur. Bu rapor Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında yapılmış 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasının Bulgarca çevirisini içermektedir.

Belge derlemesinin devamında belgelerde adı geçen kişiler ve olaylar hakkında biyografik bilgi ve tanımları içeren bir bölüm bulunmaktadır (s. 411-443). Bu bölüm belgelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla taşımaktadır ve derlemeyi tamamlayan yararlı bir bölümdür.

Şahıs ve yer isimleri indeksinden sonra kitabın ek bölümü yer almaktadır. Bu bölümde ilk olarak Bulgar madalyası ve nişanı alan Osmanlı askerleri (toplam 1.138 kişi) ünvanı, ismi, görevi ve aldığı madalya ve nişan cinsi belirtilerek sıralanmıştır (s. 461-515). Bu liseye göre ilk sırada Sultan V. Mehmed gelmektedir ve kendisine 17 Nisan 1917'de Birinci Derece Kahramanlık Madalyası verilmiştir. Onu Başkomutan Vekili Enver Paşa, Mareşal Liman von Sanders Paşa, Mareşal Uzedom Paşa, Amiral Suşon, General Ahmed Cemal

Necib Paşa, General Bronzart Paşa, Esad Mehmed Paşa, İsmail Hakkı Paşa, Osman Nizami Paşa, Abdul Kerim Paşa ve diğer Osmanlı askerleri takip etmektedir. Listenin sonunda ise Yusuf Efendi bin İsmail, 19 Mayıs 1917'de "hizmet madalyası" almış olarak kaydedilmiştir.

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı madalya ve nişanı verilen Bulgar asker ve komutanların listesi toplam 1.913 ismi içermektedir (s. 516-595). Bu listede de ilk sırada Bulgar çarı ve Başkomutan Ferdinand yer almaktadır. Kendisine 1896'da "İmtiyaz" Madalyası verildiği belirtilmektedir. Ardından Veliht Boris'e Birinci Derece Mecidiye ve İmtiyaz Madalyası verildiği belirtilmektedir. Bundan sonra değişik rütbelerdeki komutanlar ve askerler ve aldıkları madalya ve nişanlar sıralanmaktadır. Listenin sonunda haritacı asker Dimitır Çerkezov yer almakta ve 12 Aralık 1916 tarihinde "Askeri Hizmet Madalyası" aldığı belirtilmektedir.

Derlemeye birkaç belge fotoğrafı da eklenerek belgelerin görsel durumu hakkında bir fikir verilerek istenmiştir. Derlemenin sonunda Türkçe, İngilizce ve Bulgarca olarak 260 belgenin künyesi sıralanmıştır (607-679). Bu şekilde belgelerin içeriği hakkında Bulgarca bilmeyenler için de fikir edinme fırsatı sunulmuş olmaktadır.

Bu belge derlemesi ilk yayınlandığında Bulgaristan kamuoyunda "tek taraflı" olduğu yönünde eleştiriler almıştı. Bundan kasıt Bulgar-Türk ilişkilerini iyi gösterme amacı taşıyan belgelerden oluşan bir yayın olduğu olsa gerektir. Fakat seçilen belgelere bakıldığında kesinlikle tek taraflı olarak Bulgar-Türk müttefikleri arasındaki ilişkileri yalnızca iyi gösteren belgelere yer verildiğini söylemek zordur. Bilakis iki ordu arasındaki sorunlar ve tartışmalar, siyasi tartışmalar ve sürtüşmeler, rekabet, yanlış anlamalar, birbirine karşı şüphe ve güvensizlik gibi birçok konuyu içeren belgeler derlemenin tamamında önemli bir yekûn oluşturmaktadır.

Elbette ki her belge derlemesi taraflıdır, çünkü seçilmiş belgeleri içermektedir. Bu seçilmiş belgeler ise derleyeninin sübjektif değerlendirmesine göre belirlenmiştir. Burada incelenen eserin derleyicisinin mümkün olduğunca farklı belgelere yer vererek gerçekçi bir imaj çizmeye çalıştığı söylenebilir. Genel değerlendirmede bu eserin Birinci Dünya Savaşı tarihi çalışan her tarihçi için önemli bir kaynak oluşturduğunu, ayrıca Türk-Bulgar ilişkilerinin tarihini anlama ve yorumlamada bir anahtar vazifesi görebileceğini söyleyebiliriz.